

Estructura del vers i variació lingüística en textos antics: els poemes d'Ausiàs March

Jesús Jiménez

XIII Congreso Internacional
de la Sociedad Española de Historiografía Lingüística
València, 26-29 d'abril de 2022

Recerca finançada per l'Agencia Estatal de Investigación
(projecte PID2020-113971GB-C21)

1. Introducció

Objectius del treball

- Mostrar que diversos aspectes de la **mètrica** (recompte sil·làbic, rima o patrons rítmics), ens poden ajudar a extraure informació sobre la **variació lingüística** d'èpoques anteriors.
- Mostrar que la **variació lingüística** proporciona informació sobre l'**estructura mètrica**.

Objectius del treball

estructura mètrica

variació lingüística

Mètrica i variació lingüística

- Recompte de **síl·labes** i formació de **diftongs**:
- Exemple 1:

Carregaven els hòmens

Car-re-ga-ven els hò-<mens>

els ventruts **camions**.

els ven-truts **ca-mi-ons**.

(V. Andrés Estellés, *Llibre de meravelles*)

Mètrica i variació lingüística

- **Ritme i interpretació del text:**
- Exemple 2: Ausiàs March, poema xxxix, l. 17–24

Mètrica i variació lingüística

Prest és lo temps que faré vida·rmita
per mils poder d'Amor les festes colrre;
d'est viure strany algú no·s vulla dolrre,
car per sa cort Amor me vol e·m cita.
E yo qui l'am per si tant solament,
no denegant lo do que pot donar,
a ssa tristor me plau abandonar
e per tostemps ***viur·entristadament.***

Mètrica i variació lingüística

- Ritme i interpretació del text:
- Exemple 2: **Iliçó 1**, Bohigas, Pagès, Archer...

E yo qui l'am per si tant solament,
no denegant lo do que pot donar,
a ssa tristor me plau abandonar
e per tostemps *viur·entristadament.*

W W W S S W W S W S

Mètrica i variació lingüística

- Ritme i interpretació del text:
- Exemple 2: **Iliçó 2**, Fuster, Escartí...

E yo qui l'am per si tant solament,
no denegant lo do que pot donar,
a ssa tristor me plau abandonar
e per tostemps *viuré entristadament.*

W W W S W S W S W S

Corpus del treball

- Mostrar que diversos aspectes de la **mètrica** (recompte sil·làbic, rima o patrons rítmics), ens poden ajudar a extraure informació sobre la **variació lingüística** d'èpoques anteriors.
- Mostrar que la **variació lingüística** proporciona informació sobre l'**estructura mètrica**.
- **Corpus de l'estudi**: variants formals presents en els poemes d'**Ausiàs March** (1400-1459)

Organització del treball

1. Introducció
2. Estructura mètrica i variació lingüística
3. Estructura rítmica i variació lingüística
4. Estructura del vers i ambigüitat rítmica
5. Conclusions

2. Estructura mètrica i variació lingüística

March i la variació

- Sanchis Guarner (1959–1962: 90):
 - «Ausiàs **sabe aprovechar esa inestabilidad de la lengua** sirviéndose de ella como de arma poética, empleando como recursos y licencias métricas, formas arcaicas y provenzalizantes que en él eran insólitas, aunque fuesen frecuentes en otros poetas contemporáneos suyos...

March i la variació

- Sanchis Guarner (1959–1962: 90):
 - ...Es decir, tanto los provenzalismos como los arcaísmos, son ajenos a la lengua normal de Ausiàs March, y cuando los usa, por lo general lo hace únicamente como **recurso poético**, la mayor parte de las veces tan sólo métrico, aunque en alguna ocasión puedan tener misión puramente ornamental.»

Exemples d'ús de la variació

- **Exemple 1:** Solucions amb **hiat (a)** i amb **elisió (b)** en seqüències vocàliques, per a mantenir el metre:

a. en **la error,** sinó mentre ignora. (CVIII, 50)
d'aquell amor **qui en** les dones cau; (LI, 34)

b. per vós conech **l'error** on era·bans (LX, 4)
Axí com cell **qui·n** lo somni·s delita (I, 1)

Exemples d'ús de la variació

- **Exemple 2:** Ús de **variants formals** per a mantenir el metre:

a. Hoc lo voler me **trob** en habundança, (XIX, 29)
e per tornar ja **trob** la via torta. (IX, 44)

b. Del temps present no·m **trobe** amador, (I, 9)
e ja plorant sovín me **trobe** mut. (VII, 60)

Cas d'estudi: formació de diftongs

- **Cas d'estudi:** Formació de diftongs en seqüències vocàliques creixents: ***iu*** àtones + **vocal**

Cas d'estudi: formació de diftongs

- **Tendència general:**

Tot i que «Ausiàs March **no manté una norma fija** en cuanto al uso de los hiatos y sinalefas sino que los emplea a su conveniencia» (Ferrerres 1979: 1, 102, 1981: 322), hi ha una majoria aclaparadora de **hiats**.

Cas d'estudi: formació de diftongs

- **Tendència general:** Majoria aclaparadora de **hiats**.

- a.** Axí com cell qui desija **vianda** (IV, 1)
Paor me sent, gran **suor** me comença; (XLIII, 9)
- b.** ha **pietat** del mal de son senyor (XXVII, 19)
Gran **Crueldat** ab Grahir Poch n'an guarda, (XX, 21)

Cas d'estudi: formació de diftongs

- Però també hi ha **diftongs**, com el del vers 9, del poema CXII, que Sanchis Guarner (1959–1962: 94) interpreta com a com un «**lapsus**»:

«La velledat en **valencians** mal prova,»

- Potser són llicències, però els **diftongs** (fins a 27) deixen intuir els **principis actuals de la llengua**.

Cas d'estudi: formació de diftongs

- **Principi 1:** la formació de diftong **amb la vocal labial *u*** es considera més **marcada** (v., per exemple, Recasens, 1993: 117; Cabré i Prieto, 2004: 124, 136; IEC, 2016: 32): **1 exemple** (de 27), amb la vocal ***u***:

té l'apetit ***contínuament***; (CXXVII, 95)

Cas d'estudi: formació de diftongs

- **Principi 2: l'adjacència** de la vocal alta amb **l'accent** s'ha destacat com uns dels factors que **inhibeix** la formació de diftongs (sobre aquesta qüestió, v., especialment, Recasens, 1993; Cabré i Prieto, 2004; i, en relació amb la mètrica, Oliva, 1980: 30, 2008: 55; Recasens, 1990; Dols, 1998).

Cas d'estudi: formació de diftongs

- **Principi 2a:** diftongs més freqüents en **posició àtona: 16 exemples** (de 27):

l'**espècia** d'om d'aquells trau sa valor. (CVI, 380)
ne·ns és a nós **substància** conexible: (CXIII, 23)
tant és en mi **enfeccionat** lo gust! (CXIV, 86)

Cas d'estudi: formació de diftongs

- **Principi 2b:** diftongs més **freqüents lluny de l'accent principal del vers**. Estructura del decasíl·lab:

Cas d'estudi: formació de diftongs

- **Principi 2b**: diftongs més freqüents **lluny de l'accent principal del vers. 3 exemples** (de 27), en posicions de **poca prominència**:

[] S [] S

La velledat en **valencians** mal prova,» (CXII, 9)

Cas d'estudi: formació de diftongs

- **Principi 2b**: diftongs més freqüents **lluny de l'accent principal del vers. 6 exemples** (de 27), en posicions de **prominència mitjana**:

— — — S — — — — — S

és **ocasió** de tu a mi forçar, (LXV, 42)

Cas d'estudi: formació de diftongs

- **Principi 2b**: diftongs menys freqüents **lluny de l'accent principal del vers. 2 exemples** (de 27), en posicions de **prominència màxima**:

— — — S — — — — — **S**

De quant fa l'om delit és **ocasiós**, (CVI, 249)

Cas d'estudi: formació de diftongs

- Els «lapsus» de March **prefiguren els criteris de la llengua actual**, en correlacionar les probabilitats de formació de diftong amb la **proximitat** a l'accent i amb la **intensitat** de l'accent.
- Possiblement també en aquest cas **està utilitzant la variació existent** en la llengua en benefici dels seus textos.

3. Estructura rítmica i variació lingüística

Ritme i grafies

- L'ús dels **recursos rítmics** per a establir la **pronúncia** i la **grafia** és també molt comú entre els editors de textos antics.

Ritme i grafies

- **Exemple 1:** Pronúncia de les vocals mitjanes (poema LXXVII, 9–12; edició de Bohigas, 1952, III):

Lo qui no sab,
d'aquell qui jau
donchs yo perdon
si no són plant

no pot haver **mercè**
en turment e **dolor**;
a cascú de bon cor,
del que mon cor **sosté**.

Ritme i grafies

- **Exemple 1:** Pronúncia de les vocals mitjanes (poema LXXVII, 9–12; edició de Bohigas, 2000):

Lo qui no sab,
d'aquell qui jau
donchs yo perdon
si no són plant

no pot haver **mercè**
en turment e **dolor**;
a cascú de bon cor,
del que mon cor **sosté**.

Ritme i grafies

- **Exemple 1:** Pronúncia de les vocals mitjanes (poema LXXVII, 9–12; edició de Bohigas, 2000):

Lo qui no sab,
d'aquell qui jau
donchs yo perdon
si no són plant

no pot haver **mercé**
en turment e **dōlōr**;
a cascú de bon cor,
del que mon cor **sosté**.

Ritme i grafies

- **Exemple 2: Duplicitat** formal del verb **esser/ésser**:

- a.** mas yo no creu que mon voler sobrats
pusqua **esser** per tal departiment. (XLVI, 27-28)
- b.** Alguns seran que passen més vergonya
de no saber que de mals hòmens **ésser**;
ans que grossers volrien lur **desésser**,
e lur voler de bon saber se lonya. (CXIII, 131–134)

Ritme i grafies

- **Exemple 2: Duplicitat** formal del verb **esser/ésser**:

esser: 6 exemples,
al final del primer hemistiqui

ésser: tots els altres

Cas d'estudi

- **Pregunta:** Què passaria si la grafia d'**esser/ésser** es decidira en funció del **ritme**?
- Corpus reduït de Jiménez (2022): 2.464 decasíl·labs.
- Partint del ritme amb la forma **ésser** de Jiménez (2022).
- Veurem què passaria si usàrem la forma **esser**.

Cas d'estudi

- Esquema dels resultats:

			Patrons inicials, ordenats segons la freqüència	
			A	B
			nre.	nre.
Patrons reinterpretats	A	nre.	Sense canvis	Canvi a millor
	B	nre.	Canvi a pitjor	Sense canvis

Cas d'estudi

- Primer hemistiqui:

			Patrons inicials, amb <i>ésser</i> , ordenats segons la freqüència		
			WSWS	WWWS	SWWS
			1	—	3
Patrons reinterpretats, amb <i>esser</i>	WSWS	3	—	—	3
	WWWS	1	1	—	—
	SWWS	—	—	—	—

Cas d'estudi

- Segon hemistiqui:

			Patrons inicials, amb <i>ésser</i> , ordenats segons la freqüència					
			WSWSWS	WWSWWS	WSWWWS	WWWSWS	SWSWWS	SWWSWS
			—	8	13	5	—	1
Patrons reinterpretats, amb <i>ésser</i>	WSWSWS	19	—	7	7	5	—	—
	WWSWWS	7	—	1	6	—	—	—
	WSWWWS	—	—	—	—	—	—	—
	WWWSWS	—	—	—	—	—	—	—
	SWSWWS	1	—	—	—	—	—	1
	SWWSWS	—	—	—	—	—	—	—

Cas d'estudi

- **Exemples:**

ve-hent lo cel

W S W S

car men-tre visch

W S W S

quant del pre-sent

W W W S

es-ser molt clar e bell, (II, 3)

W S	W S	W S
-----	-----	-----

no pot **es-ser** pe-ri<da> (XVI, 35)

W S	W S	W S
-----	-----	-----

me trob **es-ser** con-tent, (LXXXIX, 58)

W S	W S	W S
-----	-----	-----

Cas d'estudi

- La variant aguda **esser** ajudaria a **millorar el ritme** dels versos, especialment en el segon hemistiqui.
- Tenint en compte que March coneix les dues pronúncies i que les usa alternadament en certs contextos, **seria sorprenent** que renunciara a beneficiar-se en aquest cas de la variant formal que li forneix el ritme òptim.

4. Estructura del vers i ambigüitat rítmica

Informació en les dues direccions

- **L'estructura del vers** ajuda a definir les propietats dels mots.
- **La distribució dels mots** ofereix pistes sobre l'estructura interna del **vers**.

estructura mètrica

variació lingüística

Cas d'estudi: els mots «quasi-àtons»

- **Exemple: Distribució** dels elements *quasi-àtons*, que poden funcionar com a tòpics o com a àtons en funció de l'entorn (v. Oliva, 1992, i, per a una llista dels mots ambigus en March, Jiménez, 2022), com **el relatiu *què*** precedit de preposició.
- Comparat amb un **mot típicament tònic: l'interrogatiu *què***.

Cas d'estudi: els mots «quasi-àtons»

- Estructura accentual del decasíl·lab:

Cas d'estudi: els mots «quasi-àtons»

- **Distribució dels elements:**

Valor de <i>què</i>	Casos	Abans de la 4a	4a	Entre la 5a i la 10a	10a
Relatiu	83	41 (49,4%)	5 (6%)	37 (44,6%)	—
Interrogatiu	100	42 (42%)	18 (18%)	39 (39%)	1 (1%)

Cas d'estudi: els mots «quasi-àton»

- **Pregunta:** En la distribució, seria millor tractar el relatiu *què* com a *àton*?

			Patrons inicials, amb <i>què</i> «quasi-àton», ordenats segons la freqüència					
			WSWSWS	WWSWWS	WSWWWS	WWWSWS	WWWWWS	
			6	3	1	1	—	
Patrons reinterpretats, amb <i>què</i> àton	WSWSWS	—						—
	WWSWWS	1	—	1			—	—
	WSWWWS	2	1	—	1		—	—
	WWWSWS	7	5	1	—	1		—
	WWWWWS	1	—	1	—	—	—	—

5. Conclusions

Conclusions

- **L'estructura rítmica i mètrica** dels poemes d'Ausiàs March ens permet extraure **informació sobre la llengua** de la seua època.
- March sovint **tria**, entre diverses solucions alternatives, **aquelles que s'escauen millor** per a satisfer les exigències del **còmput sil·làbic**, com ocorre, per exemple, en el tractament de les seqüències vocàliques decreixents.

Conclusions

- L'estudi del **ritme**, d'altra banda, ens pot ajudar a **interpretar certes paraules de pronúncia dubtosa**, apuntant a grafies alternatives a les proposades inicialment, com en el verb ésser.
- Els **elements rítmicament ambigus** com el relatiu *què* mostren una tendència clara a ocupar **posicions tòniques de baixa prominència**.

Conclusions

estructura mètrica

variació lingüística

Referències

Les referències es poden trobar a:

Jiménez, Jesús (2022): «Rhythmic structure in Ausiàs March (1400–1459) and Vicent Andrés Estellés (1924–1993): A quantitative constraint-based approach». *Zeitschrift für romanische Philologie* 138, 87-117.

Jiménez, Jesús (2022/en premsa): «Estructura del vers i variació lingüística en els poemes d'Ausiàs March (1400–1459)». *Cultura, Lenguaje y Representación* 27.

Recerca finançada per l'Agencia Estatal de Investigació
(projecte PID2020-113971GB-C21)

Gràcies per la seua atenció!